

گردشگری روستایی ، ماهیت و مفهوم

محمد صالحی فرد

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور تهران

مقدمه

پیشرفت فناوری حمل و نقل و ارتباطات، توسعه تولیدات صنعتی و افزایش درآمد، جهانی شدن و افزایش اوقات فراغت، و دیگر عوامل، تغییرات چشم‌گیری را در کشورهای صنعتی و به‌ویژه در شهرها و روستاها ایجاد کرده است. جهانگردی (صنعت بدون دود) در هزاره سوم میلادی به عنوان یکی از عوامل توسعه و یکی از سه صنعت درآمدزای جهان (در کنار صنعت نفت و خودروسازی) مطرح است. رشد و گسترش گردشگری از جمله پدیده‌های مهم اواخر قرن بیستم است که با سرعت در قرن جدید ادامه دارد. صنعت جهانگردی چنانچه خوب هدایت و برنامه‌ریزی شود، درآمدزاترین صنعت است و سهم به‌سزایی در ایجاد فرصت‌های شغلی با توجه به ابعاد گسترده بیکاری، رفع بی‌تعدالی‌های منطقه‌ای، کاهش فقر، ارتقاء سطح زندگی و تعاملات مثبت فرهنگی ایفا می‌کند. این مسئله در مناطق روستایی نمود عینی‌تری دارد. نگاهی به تاریخچه گردشگری نشان می‌دهد، در طول نیمه دوم قرن هجدهم افراد نسبتاً اندکی تمایل به جهانگردی داشتند. سفر، سخت و اغلب خطرناک بود. به هر حال، تا دهه ۱۸۴۰ که خطوط آهن میان اروپا و آمریکای شمال کشیده شد، راه نواحی زیبای روستایی به روی سفر عموم باز شد. درآمد بالاتر و وقت آزادتر، جمعیت فزاینده شهرهای صنعتی جدید را قادر به دیدار از دیگرشهرها و مکان‌ها کرد. با آغاز قرن بیستم نواحی روستایی زیادی، از صنعت جهانگردی پیشرفته و پا برجا سودجستند. امروزه، اکثر قریب به اتفاق مردم غرب، در گردشگری روستایی شرکت می‌کنند. گردشگری روستایی بخش مهم و رو به رشد گردشگری داخلی و بازارهای جهانگردی بین

المللی است. این نوع گردشگری منبع مهم اشتغال و درآمد است، وسیله مهمی برای توسعه اجتماعی - اقتصادی جوامع روستایی است. در اکثر کشورها، گردشگری روستایی وابسته به سیاست‌های زراعی و وسیله‌ای برای گفتگوی محیط‌ها و فرهنگ‌های روستایی است.

گردشگری روستایی چیست؟

با توجه به این که گردشگری روستایی می‌تواند در برگیرنده گستره وسیعی از گونه‌های مختلف گردشگری باشد، می‌توان تعاریف متعددی از گردشگری روستایی ارائه داد. «گردشگری روستایی عبارت از فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های مختلف روستایی و پیرامون آنها که در بردارنده آثار (مثبت - منفی) برای محیط زیست روستا (انسانی - طبیعی) می‌باشد. بدیهی است این چنین برداشتی از گردشگری روستایی می‌تواند زمینه‌های مختلف فعالیت‌های گردشگری چون: سکونت‌گاه‌ها، رویدادها، جشنواره‌ها، ورزش‌ها و تفریح‌های گوناگون را دربر گیرد که در محیط روستا شکل می‌گیرند. در این بین، شرایط طبیعی، مورفولوژیکی و اقلیمی همراه با ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محیط روستا اشکال گوناگون و متنوعی از روستاها را به وجود می‌آورند که هر کدام به لحاظ معماری، مسکن، الگوی سکونت، معیشت، آداب و رسوم و سنت‌ها از یکدیگر متمایز می‌شوند. این وجه تمایز و وجوه مختلف روستاها خود خالق جاذبه‌هایی است که گردشگران روستایی را به بازدید از این مناطق علاقمند و آنها را هرازگاهی به مسافرت به این مناطق وا می‌دارد.

قلمرو گردشگری روستایی :

جدول (۱)
گستره فعالیت های تفریحی جهانگردی در حومه شهر

۱) سیاحت	<ul style="list-style-type: none"> گردش در بیرون از شهر (اکسترترا، مزارع، پارکهای طبیعی) اسبسواری دوچرخهسواری سفر با کراوان های گوناگون و کاریها سفر با اتوبوس در جاده و وسایل مخصوص، اتوبوسرانی اسبسواری اسبسواری روی چمن
۲) ورزش های آبی	<ul style="list-style-type: none"> شنا سفر روی رودخانه (خانه قایق، قایق، کرجی)
۳) ورزش های هوایی	<ul style="list-style-type: none"> چتر کایت بالون
۴) ورزش های روی زمین	<ul style="list-style-type: none"> تنیس گلف
۵) فعالیتهای ورزشی	<ul style="list-style-type: none"> گوهوردی مخزنوردی
۶) فعالیتهای اکتشافی	<ul style="list-style-type: none"> کارهای صنعتی معدنی، کشاورزی یا صنایع دستی
۷) فعالیتهای فرهنگی	<ul style="list-style-type: none"> بازسازی اماکن بازسازی بناها صنایع دستی کارگاه های هنری گروه های مردمی اهداف فرهنگی، آموزشی و علوم دیگر
۸) تعطیلهای سازمانی	<ul style="list-style-type: none"> آموزش بن ساری وسایل سلامتی

۶۶

بازدیدکنندگان از حومه شهر در فعالیتهای متعدد و متفاوتی شرکت می کنند. تعدادی از این فعالیتها مانند پیاده روی یا ارابه سواری در روزهای تعطیل است، که شکل های آشکاری از گردشگری است. این در حالی است که اشتغالات دیگر معمولاً تفریح یا ورزش فرض می شوند. برای مثال، سرگرمی هایی چون کوهنوردی، بازدید از غارها، تماشای مسابقات ورزشی در حومه شهر، یا حتی رفتن به یک مکان عمومی یا رستوران، ممکن است جزو تفریح یا ورزش محسوب شود. در همان حال، هر گونه گردشگری که در نواحی روستایی جریان داشته باشد، گردشگری روستایی نیست؛ بعضی از فعالیتهای گردشگری مانند ایجاد پارکها یا شهرهای بازی با گردشگری روستایی رابطه اندکی دارند یا اینکه با محیط روستایی تفاوتی آشکار دارند. بنابراین، می توان گفت که قلمرو گردشگری روستایی، یا دامنه فعالیتها یا شکل های جهانگردی که می تواند شامل گردشگری روستایی باشد، تا اندازه های محدود است. دامنه آن با عواملی از قبیل مدت اقامت، مدت سفر، نوع فعالیت، نوع و اندازه تسهیلات یا جاذبه های مکانی و برداشت فرد از جهانگردی و روستا، محدود می شود. با وجود این، اگر تعریف گردشگری به طور کلی در مورد مقوله خاصی چون حومه شهر به کار برده شود، قلمرو گردشگری روستایی بسیار گسترده تر می شود.

اما، در تعاریف مفهومی جهانگردی معنی و هدف جهانگردی از دید کسانی که در آن شرکت می کنند برجسته می شود. در این چارچوب گردشگری روستایی را می توان هم چون حالتی ذهنی تعریف کرد که به وسیله آن جهانگردان فعالانه تجربه تفریح را در محیط روستایی جستجو می کنند. برعکس، تعاریف فنی جهانگردی در عمل بیانگر مجموعه ای از معیارها برای شناسایی و سنجش جهانگردی است و طبق نظر مورفی (Murphy ۱۹۸۵) یکی از پذیرفته شده ترین تعاریف، تعریفی است که کنفرانس ملل متحد "در باب سفر و تورهای مسافرتی" در سال ۱۹۶۳ میلادی ارائه کرد. و بعدها از سوی اتحادیه بین المللی سازمان های رسمی سفر (IOUTO) که پدر سازمان جهانی جهانگردی (WTO) بود، پذیرفته شد. این تعریف بیان می دارد که:

در سال ۱۹۸۶ کمیسیون جوامع اروپایی، گردشگری روستایی را نه فقط گردشگری در مزرعه ها یا گردشگری کشاورزی دانست بلکه انواع فعالیتهای گردشگری در نواحی روستایی را در تعریف گردشگری روستایی گنجانده. برای مثال، گردشگری در مزرعه ها به انواع گردشگری ناظر است که مستقیم مربوط به مزرعه باشد و اقامت در مزرعه چه در اتاقها یا چادرها، بازدیدهای تحصیلی، صرف غذا، فعالیتهای تفریحی و فروش محصولات مزرعه یا صنایع دستی را نیز شامل شود.

در زمینه گونه شناسی روستایی به عنوان الگوی غالب فضایی در زمینه گردشگری در نواحی روستایی، با توجه به قابلیت های هر مکان یا روستا دارای گونه های متفاوتی از گردشگری می باشد.

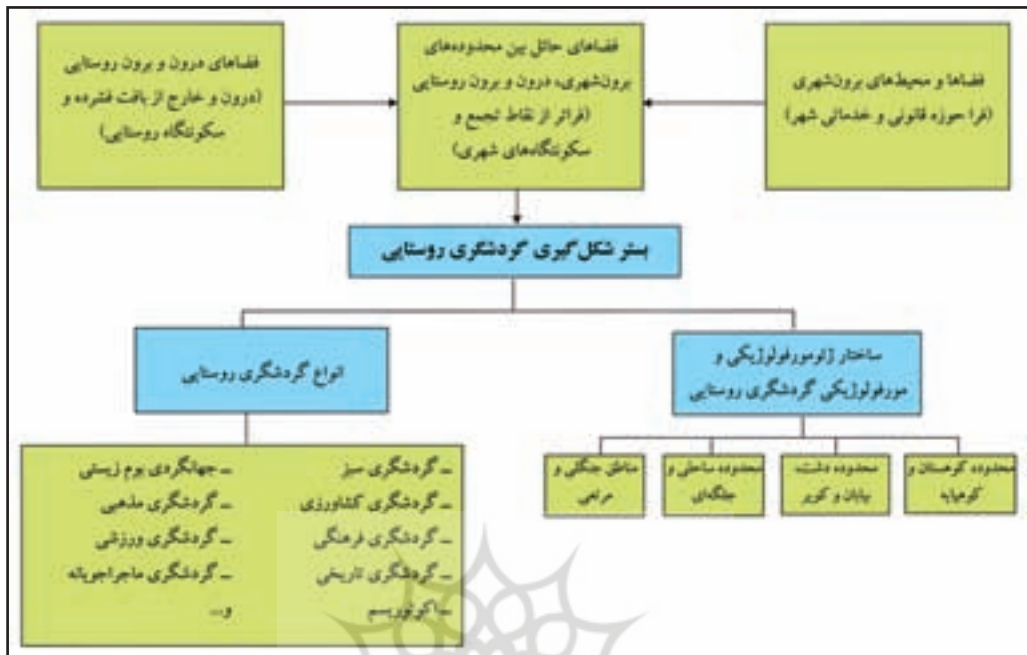
دیگر اصطلاحاتی که اشکال مختلف گردشگری را در نواحی روستایی شرح می دهند، از این قرارند:

گردشگری کشاورزی

که اغلب برای شرح تمامی فعالیتهای گردشگری در نواحی روستایی به کار می رود (اگرچه، منظور فقط گردشگری روی خشکی است) و در بعضی از کشورها هم معنا با گردشگری روستایی است. ولی، گردشگری کشاورزی، اغلب شامل آن دسته فرآورده های جهانگردی می شود که مستقیماً در رابطه با محیط کشاورزی، محصولات کشاورزی، یا اقامتهای کشاورزی است).

به عبارت دیگر، گردشگری کشاورزی، جهانگردی مرتبط با زراعت است، بنابراین گردشگری در مزرعه ها یکی از عناصر گردشگری کشاورزی است. اما جهانگردی کشاورزی مفهوم گسترده تری است که جشنها، موزهها، نمایشگاه های صنایع دستی و دیگر رویدادها و جاذبه های فرهنگی را نیز شامل می شود.

از نگاهی دیگر گردشگری کشاورزی، که گاه گردشگری

مدیریت نواحی حفاظت شده در بسیاری از نقاط جهان فراهم می‌سازد. به عبارت مشخص‌تر شکلی از جهانگردی در طبیعت است (جهانگردی در نواحی طبیعی و دست نخورده) که فعالانه مروج بقای محیط زیست است، و مستقیم برای جوامع و فرهنگ‌های محلی سودمند است و برای جهانگردان تجربه‌ای مثبت و آموزنده فراهم می‌کند. این نوع از گردشگری، عملاً شکلی از جهانگردی بدیل و پایدار است که به محیط روستایی وابسته است. از این رو، گردشگری بوم‌زیستی زیر مجموعه گردشگری روستایی محسوب می‌شود، اما هر نوع گردشگری روستایی، گردشگری بوم‌زیستی به حساب نمی‌آید.

مزرعه‌ای نیز نامیده می‌شود، گونه‌ای از گردشگری روستایی است که در ارتباط مستقیم با کشاورزی در نواحی روستایی قرار دارد. گردشگری کشاورزی انعکاسی از تدارک فرصت‌های جدید در زمینه ایجاد فرصت‌های اقتصادی از طریق گردشگری در مزارع می‌باشد. این گونه از گردشگری را می‌توان ترکیبی از یک وضعیت طبیعی و روند کشت و برداشت محصولات کشاورزی به عنوان فرصتی در محدوده تجربه گردشگری دانست.

گردشگری سبز

اگر چه در بعضی از کشورها اصطلاح گردشگری سبز، مشخصاً به گردش در نواحی سبزحومه شهر اشاره دارد اما، اغلب برای توضیح اشکالی از گردشگری که برخورد دوستانه‌تری از گردشگری سنتی با محیط زیست دارد، استفاده می‌شود. این نوع از گردشگری با عبارات متفاوتی چون گردشگری بدیل، مسئولانه، ملایم، خوب یا جدید نامیده می‌شود. گردشگری سبز، رویکردی برای توسعه جهانگردی است که جوپای توسعه روابط همزیستی با محیط فیزیکی و اجتماعی بستر خود است، به عبارت دیگر، افزایش نگرانی از اثرات زیان‌بار جهانگردی انبوه به مطالبه اشکال پایدار توسعه جهانگردی راه برده است.

گردشگری بوم‌زیستی

بنابراین :
گردشگری روستایی عبارت است از فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های مختلف روستایی و پیرامون آنها که در بردارنده آثار مثبت - منفی برای محیط زیست روستا، انسان و طبیعت است.
از سوی دیگر گردشگری روستایی را می‌توان از لحاظ مفهومی، به عنوان حالتی از ذهن، و از لحاظ فنی، بر اساس فعالیت‌ها، مقاصد و سایر خصوصیات ملموس و قابل اندازه‌گیری تعریف کرد و از منظر دیگر گردشگری روستایی، شکلی از فعالیت اقتصادی است که به حومه شهرها بستگی دارد و از آنها بهره‌برداری می‌کند.
نکته حائز اهمیت این است که گردشگری روستایی صرفاً به گردشگری کشاورزی، گردشگری سبز و گردشگری بوم‌زیستی ... محدود نمی‌شود زیرا مناطق روستایی گاهی واجد ارزش‌های فراوان تاریخی و فرهنگی ... نیز هستند. بنابراین

شکلی از توسعه جهانگردی است که فرصت‌های بی نظیر را برای ادغام توسعه روستایی با جهانگردی، مدیریت منابع و

— رضوانی محمدرضا، صفایی جواد، ۱۳۸۴، گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید (مورد: نواحی روستایی شمال تهران)؛ پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۴

— سقایی مهدی، ۱۳۸۲، بررسی قابلیت‌های گردشگری روستایی در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد

— صالحی فرد محمد، ۱۳۸۸، کتاب در دست انتشار «گردشگری روستایی، مبانی برنامه ریزی و طرح‌های ساختاری»

WTO (1993), Re Commend Action on
Tourism statics.

گردشگری‌های دیگری را می‌تواند دربر گیرد. مثل گردشگری فرهنگی، گردشگری تاریخی، گردشگری مذهبی. در انتها به اعتقاد من گردشگری روستایی فرصت تولید، بازآفرینی و بهره‌مندی از قابلیت‌ها و توان‌های محیطی و انسانی فضاهاى برون شهری و محیط‌های حائل میان سکونتگاه‌های متمرکز شهری- روستایی در جهت توسعه انواع گردشگری است.

منابع و مأخذ:

— اشتری مهرجردی، ۱۳۸۳، «اکوگردشگری و پایداری: تعاریف، جنبه‌ها و ویژگی‌های آن» ماهنامه اجتماعی- اقتصادی جهاد

— رحیمی حسین، ۱۳۸۱، جهانگردی روستایی و قلمروی آن، ماهنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۸۶-۱۸۵

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال علمی علوم انسانی

